

BİZANS İKONAKIRICILIĞI ÜZERİNE BİR İNCELEME: III. LEON VE İKONAKIRICILIK

Onur YAMANER*

Öz

Bizans, yedinci ve dokuzuncu yüzyıllar arasında yaşadığı dâhili ve harici bunalımlar nedeniyle yalnızca toprak kaybetmekle değil, aynı zamanda yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. III. Leon, siyasal otoritenin çok zayıf olduğu bir dönemde tahta çıktı. Arapların, Konstantinopolis (717–718) kuşatmasını geri püskürtünce halkın kahramanı olan imparatorun, başarısının devamlılığı ve devletin çökmüş ekonomik yapısının iyileştirmek gayesiyle imparatorluğun iç dinamiklerine yani kilisenin sahip olduğu mali zenginliğe ulaşmak için ikonları kullanması onu bu seferde ikonoklast (tasvir karşıtı) bir imparator yaptı. Gevşemiş orduyu kuvvetlendirdi. Taht kavgalarını engellemek için büyük thema'ları böldü ve güçlerini azalttı. Kendisi ve halefi V. Konstantinos adına oldukça teferruatlı ve yenilikçi bir medeni hukuk yasası olan ekloga'yı yayımlattırdı. Fakat bütün bunlara rağmen, III. Leon Bizans tarihinde devletin ömrünü uzatan başarılı çalışmalarından çok kilise ile giriştiği ikon tartışmaları ile anıldı.

Anahtar Kelimeler: III. Leon, İkon Teolojisi, İkonakırcılık, Kilise ve Devlet, Ekloga.

A REVIEW OF BYZANTINE ICONOCLASM: LEON III. AND ICONOCLASM

Abstract

From the seventh to the ninth century, due to the internal and external crises, the Byzantine empire was on the brink of not only losing its territories, but also it was face to face with a complete destruction. Leon III. ascended to the throne in an era where in political authority was quiet feeble. The emperor became a hero (saver) of his people as he managed to resist the Arab siege of Constantinople. However; in order to ensure the continuity of his success and the state economic structure, which had already collapsed, he tended to utilize the icons to reach internal dynamics of the empire by addressing the church's wealth. These efforts made him an ikonoklast emperor at that time. He strengthened the undisciplined army. He subdivided and reduced the power of the big themas to avoid conflicts over the throne. He had the officials publish a civil law, ecloga which was highly sophisticated and innovative, on behalf of himself and his successor Constantine V. Despite all these, Leon III. was commemorated for the discussions between the icons and the church, rather than his successful efforts that were extending the life of the Byzantine state.

Key Words: Leon III., Theology of Icons, Iconoclasm, Church and the State, Ecloga.

* Mezun, Yeditepe Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, onurediperu@yahoo.co.uk

I.GİRİŞ

“Bütün dini meseleler, devlet meselesi olmakta idi. Hükümdarların düşüncelerinde, amaçlarında, teşrii davranışlarında bu iki türlü kaygı birbirine katılmakta idi. Eğer meseleler durumun gereğine göre, bu kaygılarından birinden ziyade öbürünün etkisiyle karara bağlanmış gibi görünüyorsa, bu inançlarla ilgili güdüler arasında tam bir ayırım yapmanın hiç de kolay olmayışındandı. Tasvirler mezhebi, bütün İmparatorluk yüzündeki manastırları dolduran keşişler tarafından beslenmekte ve körüklenmekte idi. Kutsal tasvirler alışverişi ve mucize ticareti onlar için verimli bir sanayi halini almıştı. Yüzyıllar boyunca, manastırlar durmadan genişlemekte ve zenginleşmekte idiler. Mülkleri vergiden muaf tutulmuştu; mensupları bütün kamu hizmetlerinden istisna edilmişlerdi. Tembel, geveze, bir kısmı yalancı, bir kısmı budala, kendisinden yükseğe çıkmadıkları için kitleye sempatik görünen keşişler öyle bir etki yapıyorlardı ki her an için korkunç kargaşalıkların elebaşları ve demagoglar haline gelebiliyorlardı. Yayılan güçleri, müthiş surette ürkütücü olmakta idi” (Bailly 1974: 166).

Bizans tarihinde Doğu Kilisesi'nin imparatorlarla çatıştığı iki önemli mevzu vardı. Bunlardan ilki III. Leon ve ardıllarının ikonoklast** siyasetinin doğurduğu tasvir kültü anlaşmazlığı, ikincisi ise 13. ile 15. yüzyıllarda imparatorların siyasi nedenlerden dolayı Batı'nın desteğini almak istemesi ki bu Bizans kilisesinin Roma Katolik kilisesinin üstünlüğünü kabul etmesi anlamına geliyordu ve bekleneceği üzere Doğu'nun din âlimleri bu durumu kabullenmediler (Barker 1995: 23).

III. Leon dönemi iç ve dış siyaset açısından çok hareketli bir dönemdi. İmparator III. Leon'la birlikte, otuz yıl süren taht kavgaları sona erdi, Anadolu, Araplardan arındırıldı, o güne kadar yapılmış en cesur medeni hukuk kanunları hazırlandı (Gregory 2008: 177 – 178. Ostrogorsky 1969: 394 – 400). Fakat İsaoralı hükümdarların başarılı çalışmaları kendilerinden sonra gelen nesiller tarafından kolayca unutuldu ve göz ardı edildi. Bunun tek sebebi, hükümdarların dini politikalarının Ortodoks öğretileriyle ters düşmesi idi (Hussey 1967: 29). İkonoklast imparatorların yaptıkları düzenlemelerin çok kısa bir süre içinde ekonomide olumlu sonuçlar doğurması, istemeyerek de olsa ikona taparlar tarafından da kabul gördü (Levtchenko 2007: 146). Özellikle Konstantin döneminde temel gıda ürünlerinin fiyatlarının düşmesi, ürün bolluğu, ucuzluk ve refah seviyesinin yükselişi, imparatorların ekonomik başarılarını tescilliyordu.

Bizans İmparatorları erklerini Tanrı'dan alırlardı ve devlet kilisesi öğretisi ve hükümdarların kilise üzerindeki etkisi (İmparator istediği patriği seçebilir, istediğini azledebilir idi.) Batı'ya göre daha yoğun idi. Çünkü Batı'da bağımsız bir Kilise dünyevi erkin dinsel erke dayandığı ikili bir erk kavramını savunmaktaydı (Seidler 1997: 25). Bundan dolayı Doğu Kilisesi'nin Saray ile münasebetleri dönemin imparatoruna, o imparatorun kişiliğine, dini inanışlarına ve siyasi görüşlerine, devletin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve sosyal yapıya göre değişkenlik göstermektedir. Bu dönemsel değişkenliği göstermek amacıyla Bizans tarihinde vuku bulmuş üç farklı döneme ait siyasi olaylara yer vermenin yararlı olacağını düşünmekteyiz. Birincisi, İmparator İustinos'un dini düşünceleri hakkında Prokopios şunları söylemektedir: “Hıristiyanlıkla ilgili işlerde

** İkonoklast düşünce yapısına göre halkın Hz. İsa, Hz. Meryem ve Azizlerin tasvirlerinin önünde ibadet etmesini tasvip edilmezdi. Çünkü bu tarz görsel sanat eserleri pagan kültürünü çağrıştırdığı ve insanlar tapılması gerekene (Tanrı'ya) ibadet ederken tasvirler olduklarından çok daha farklı anlamlar yükleyebilirlerdi.

hiçbir şeye boyun eğmezdi; buysa, uyrukları için yenilgi ve yoksulluk demek oluyordu. Rahipleri halka zorbalık yöntemleri uygulamakta tamamıyla serbest bırakmıştı. Rahipler komşularının arazilerini yağmalarsa, imparator onları ayrıksız onaylar ve desteklerdi; böylelikle, sözde, dindarlığını göstermiş olurdu. Kilisenin yararı bahanesiyle, rahiplerin hakları olmayan arazileri zorla işgal etmelerini öngören kilise kararlarını över, sonra da bu yasadışıları mahkemede onaylatırsa, bunu Tanrı'ya bir hizmet sayardı. İmparator adaletin idealini, rahiplerin hasımlarına galebe çalmasında görüyordu. Bu gibi haksızlıklara uğrayanlar topraklarını geri almasınlar diye, yaşayan ya da ölmüş mal sahiplerine ait arazilere kendisi el koyar ve sonra bunları kiliselere verip övünürdü; güya, böyle dindarca davranışlarıyla günahlarını ödetmekteydi'' (Seidler 1997: 27). İkincisi, V. Konstantin dönemi: Rahipler zorla evlendirildi, siyah kıyafetleri yasaklandı, manastırlar ellerinden alındı ve gayr-i menkulleri devlet tarafında müsadere edildi (Çelik 1999: 106). Üçüncüsü, İmparatoriçe İrene dönemi ve tasvirlerin geri dönüşü kutlamaları: Halkın ikonoklast imparatorlara karşı beslediği derin nefret, imparatoriçe İrene'nin döneminde su yüzüne çıktı. Tasvirler kültürünün, 787 yılında ökümenik konsili tarafından tekrar resmi devlet politikası haline gelmesi halkı sokaklara döktü. Keşişlerin kışkırtmalarda bulunduğu halk kutlamalarına, bir bayram havasından çok bir güç gösterisi hâkim idi. Halk, ikonoklast imparatorların mezarları açıp, cesetlerini caddelerde sürüklediler (Çelik 1999: 111 – 112).

II. III. LEON DÖNEMİNDE BİZANS'IN SİYASİ DURUMU

A. III. Leon Öncesi Siyasi Bunalım

Geç dönem altıncı yüzyıl ile yedinci yüzyılda imparatorluğun varlığını tehdit eden en önemli unsur yönetimdeki istikrarsızlık idi. Karanlık çağ diye adlandırılan bu dönemde Bizans mali ve askeri bakımdan çökmüş ve üstüne üstelik doğuda İranlılarla, kuzey ve kuzeybatıda Slavlar, Bulgarlar ve Avarlarla, batıda ise Roma'yı istila eden Lombardlarla sorunları vardı (Levtchenko 2007: 118 – 119). İmparatorluğun içinde bulunduğu nahif durum hakkında Efesli İoannes şunları yazıyordu: "Slavlar, yolları üstündeki, iki-üç mızrağa sahip çok sayıda küçük kaleyi zapt ettiler; egemenliklerine aldıkları bölgelerde serbestçe yerleşip yayıldılar, tüm sürüleri sahiplendiler; zengin oldular, altın ve gümüş ele geçirdiler; Romalılardan daha iyi savaşmayı öğrendiler." (Levtchenko 2007: 118). Araplarla olan münasebetleri de Bizans'ın lehinde olmadı. Araplar, yedinci asrın ilk yarısı bitmeden Suriye, Kudüs, Filistin ve Mısır'ı ele geçirdi.

Bizans, otoritesini kaybetmiş bir devletin yaşayacağı tüm sorunları yaşadı. Çok kısa aralıklarla imparatorlar tahta çıktı ve indi. Devletin dâhili buhranlarından yararlanmak isteyen hasımları ile bazen eş zamanlı olarak birden çok cephede bazen de birisi ile anlaşıp diğer düşmanıya uğraşmak durumunda kaldı. Araplara verilen mecburi tavizden dolayı iki taraf arasındaki savaşların Bizans topraklarında gerçekleşmesi yine aynı sebepten kaynaklandı (Ostrogorsky 1969: 145).

Devletin, hayatî mali ve siyasi sorunlarla boğuştuğu dönemlerde bile, kilise ve manastırların ekonomik açıdan güçlü olması, buraların askerlikten kaçanların yahut vergilerden muaf olmak isteyenlerin yuvası haline gelmesi, imparatorluğu içinden çıkılması zor bir duruma soktu. Zira bu vaziyet, tarımdan orduya, devlete ait tüm kurumların bünyesinde menfî gelişmelere yol açtı (Levtchenko 2007: 169 – 170). Ruhanilerin elde ettikleri topraklardan ve ayrıcalıklarından çarçabuk vazgeçmeleri beklenemezdi. İmtiyazlarını koruyabilmelerindeki kilit nokta ise kilisenin

kurumsallaşması ve bu süreç içinde değişen, kökleşen ve yozlaşan din öğretilerinin din adamlarını yüceltilmesinden kaynaklandı (*İsa'nın Yaşamı ve İlk Kilise* 2006: 171). Hıristiyanlığı resmi din seviyesine yükselten Bizans hükümdarları, kilise hakkındaki son sözü kendilerine ayırmasına rağmen, kilise kendi politikasına zıt düşen imparatorlarla şiddetli mücadelelere girmekten çekinmediler (Seidler 1980: 26).

B. III. Leon'un Dış Siyaseti

III. Leon tahta çıkar çıkmaz Konstantinopolis'in surlarında Araplarla savaşmak durumundaydı. Arap ordusunun komutanı Mesleme 80.000 kişilik ordusuyla başkent surlarının önüne geldi. (Levtchenko 2007: 141). Surların güçlendirilmesi, Haliç'in zincirlerle kapatılması -ki bu Bizans tarihinde ilk kez görülmüştü-, Grejuva yani Rum ateşini kullanması gibi aldığı stratejik kararlar sayesinde Leon, Araplara karşı muvaffak oldu (Vasiliev 1943: 299 – 300). Bunların haricinde, ağır kış şartları, Bulgar saldırıları ve Arap ordusunda bulunan Mısırlı Hıristiyanların ihaneti, bir yıl (717 – 718) süren kuşatmanın Arapların kesin yenilgisiyle sonuçlanmasında etkili oldu. Arapların 1800 parçalık donanmasından geriye sadece 10 parça kaldı (Levtchenko 2007: 141). Böylesine ağır bir yenilgiye uğrayan Emevilerin itibarı da zedelendi. Kazanılan bu parlak zaferin sonuçları imparatorluk ve imparatorun geleceği açısından oldukça ehemmiyetliydi. Her şeyden önce savaş Hıristiyan ve Müslüman devletler arasında cereyan ettiğinden dolayı başarının aynı zamanda dini bir boyutu vardı. İkinci olarak, yeni imparatorun saygınlığı arttı (halk onu kurtarıcı olarak görmeye başladı) ve güvenoyu aldı. Diğer bir husus da, bundan sonraki savaşlar Bizans'ın başkent sınırlarından, Anadolu'ya taşınması idi. Belki de hepsinden önemlisi, siyasi istikrarın sağlanması yolunda mühim bir adım atılmış oldu.

Müslümanların yenilgisi Batı dünyasında büyük yankı uyandırdı. İngiliz tarihçisi Bury, İstanbul'un "Hıristiyan Avrupa'nın caddesi olduğunu" yazdı, Yunan tarihçisi Lambros ise bu hadiseleri eski Yunanistan'ın İran harpleri ile mukayese etmekte ve Leon'a "orta zamanlar hellenizminin Miltiades'i" adını verdi (Vasiliev 1943: 300).

Başkent, Araplar tarafından bir daha kuşatılmadı. Fakat Bizans ve Araplar arasındaki mücadele Anadolu'da kaldığı yerden devam etti. Bilhassa 726 yılından itibaren süreklilik kazanan Arap akınları, 740 tarihinde III. Leon'un Akroinon'da (Bugünkü Afyonkarahisar – Konya demiryolu bölgesi) kazanmasıyla son buldu (Ostrogorsky 1969: 146). Tahtta kaldığı süre zarfında Araplarla devamlı olarak harp halinde olan III. Leon, Araplara karşı Bulgar ve Hazarlarla ittifak halinde olmasına rağmen Arap akınlarının Anadolu'daki etkinliğini engelleyemedi. III. Leon, ölümünden önce Arapları Anadolu'dan atma başarısını gösterdi ama bu dönemde yapılan savaşlar sonucunda her iki devlet de asıl amacına ulaşamadı. Ne Grekler Kudüs'ü Araplardan geri alabildi, ne de Araplar Konstantinopolis elde edebildi (Vasiliev 1943: 301).

Bizans tahtında hak iddia eden II. Justinian'ın Bulgarlar tarafından himaye edilmesi ve III. Leon'a Konstantinopolis kuşatmasında Bulgarların yardım etmesi olaylarından sonra, otuz yıllık sulh döneminde Bulgarlarla ilgili Bizans kaynaklarında en ufak bir bilgiye rastlanmamaktadır (Vasiliev 1943: 303). III. Leon'un izlediği barışçıl politika, Araplarla başı dertte olan Bizans'ın işine geldiği kadar, taht kavgalarıyla yıpranan Bulgarların da işine geldi. Bulgarlar, Bizans'a üstünlük kurmak için IX. asrı beklemek zorundaydılar. İç ve dış sorunlarını çözen Bulgarlar askeri başarılarından sonra VI. Konstantin ve *basileus* unvanını kullanan imparatoriçe İrene döneminde Bizans'ı vergiye bağladı.

Siyasi bölünmeler yüzünden gruplara ayrılmış Slavların, imparatorluk topraklarına yerleşmeleri oldukça zordu. Slav sorunu, III. Leon'dan 120 yıl kadar sonra şiddetlendi. Slavlaşan Bulgar devleti ve ilk bağımsız Slav devleti olan Büyük Moravya, Doğu ve Batı'nın, Bizans ve Frankların – bu iki devlet Doğu Avrupa'nın en büyük iki asker gücüne sahip idi. – arasındaki tampon bölgeydi (Gregory 2008: 211). Papanın da nüfuzunu Slav coğrafyasında genişletmek istemesi İmparatorluğun misyonerlik faaliyetlerini hızlandırdı. Başında filozof Konstantinos ve Methodios'un bulunduğu misyoner grup önemli ilerlemeler kaydetti. Bizans imparatorluğunun yürüttüğü misyonerlik faaliyetlerinde başarılı oldu. Bu siyasi ve kültürel başarı, Bizans'ın Balkanlardaki hâkimiyeti açısından değerli olduğu kadar, Batı'nın önünde doğal bir set olması bakımından da önemliydi.

C. İmparatorun Mirası: Ekloga

İlk defa, Bizans devletinde doğrudan doğruya Grekçe yazılmış bir medeni hukuk yasası olan 'Ekloga' hazırlandı (Ozansoy 1990: 184). Devletin, Doğu'da ve Batı'da toprak kaybetmesi, imparatorluğun sahip olduğu kültür ve dil çeşitliliğinden yoksun kalması anlamına geliyordu. Bizans'ın elinde kalan topraklarda Grek kültürü ve dili hâkim idi. Fakat buna rağmen, Ekloga yasalarından önceki yasalarda, halkın çoğunluğunun vakıf olmadığı Latince metinler ve karmaşık Grekçe kelimelerle yazıldığından dolayı, yapılan kanunlar halk için hiçbir şey ifade etmedi. Önceki yasaların tek sorunu, sadece dillerinin anlaşılır olmayışı değildi. Bu kanunların, Ekloga yasalarıyla kıyaslandığında, muhteviyatları bakımından da cılız ve yetersiz kaldığı görüldü. Ekloga yasalarının sayesinde, kanun çıkarmanın yasaklanıp, sadece mevcut kanunların tercümesine izin verilen Justinianus dönemi de son bulmuş oldu (Ozansoy 1990: 185). İkonoklast olarak anılan bu imparatorların yasaları, dinsel reformların dışında, oldukça çağdaş ve geniş bir politik ve sosyolojik reformlar içermektedir (Ostrogorsky 1969: 394 – 400).

On sekiz kısımdan oluşan Ekloga'nın miras ve ceza hukukunun dışında medeni hukuk alanındaki bölümleri de dikkat çekicidir. Kölelik ve mülkiyet hakkı gibi konular, karışıklığını muhafaza etti ve hiçbir zaman bu konular hakkında standart bir uygulama söz konusu olmadı. Bu belirsizlikten dolayı, Ekloga'nın mimarları genel olarak var olan hukukun korunmasında herhangi bir sıkıntı görmediler, bazı kararları çıkardılar, bazılarını da kullandılar (Ozansoy 1990: 185).

Ekloga, nişan, çeyiz, boşanma, yeniden evlenme ve zina gibi konular üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmuştur. İsauria'lı imparatorların yasalarında, evlenme konusu Hıristiyanlık öğretileri daha ağır basıyordu.

Hıristiyanlığın etkisiyle yapılan reformlar şunlardır:

- a) Evliliği yasaklayan nedenlerin arttırılması.*
- b) İki tarafın rızalarıyla ayrılmanın yasaklanması.*
- c) Boşanma nedenlerinin sınırlandırılması.*
- d) Üçüncü evliliğin yasaklanması.*
- e) Evlilik dışı ilişkilerin, cariyeliğin yasaklanması.*

Törelere dayalı, yerel hukukun etkisiyle yapılan reformlar ise şunlardır:

- a) Yazılı ve yazılı olmayan evlilik anlaşmasının tanınması.*
- b) Yaşayan eşi tarafından, erkeğin malk – mülkünün tespiti.*
- c) Yaşayan eşi ve reşit olmamış çocukları arasında mal birliği.*

d) Erkeğin kalan borçlarının karşısında çeyizin imtiyazlığı, devlete karşı borçları dahi olsa çeyize dokunulmuyor.

e) Evlilik öncesi hediye, kadının malk – mülk varlığı olarak görülüyor, çeyiz içinde aynısı geçerlidir (Ozansoy 1990: 194).

Ekloga'nın evlilikle alakalı maddelerinde, Hıristiyanlık öğretilerinin yanı sıra yerel hukuktan da yararlandı. Bu konu üzerine iki farklı kaynağa başvurulması, bazen çelişkili hükümlerin verilmesine yol açtığı gibi bazen de sorunlu davaların çözülmesini sağladı. Ekonomik durumu iyi olmayan ve yazılı anlaşmaya dayalı bir evlenme akti yerine getiremeyen birisi için son çare, gözlerden uzakta yapılacak bir evlilik idi. Bu tarz evliliklerde kadın evin sahibesi olurken, erkekte ona bakmakla mükellefi. Ekloga'daki yasaların üzerindeki kilise hâkimiyeti en fazla evlilik kanunlarında kendini gösterdi. Bunun en çarpıcı kanıtı ise, tarihte ilk defa bir kanun metni ile evliliğin sona erdirilmemesi prensibi getirildi (Ozansoy 1990: 194).

726 yılının 31 Mart'ında (Ekloga'nın kesin tarihi hakkında çeşitli tarihler gösterilmektedir. Fakat bu çalışmada "Theophanes" tarafından belirtilen tarih muhtelif sebeplerden dolayı tercih edildi.) yayımlanan medeni hukuk, Hıristiyanlık doktrininden etkilendiği kadar, döneminin sosyal etkilerinden de epeyce etkilenmiştir. Ekloga'da kendisinden öncekiler gibi, birtakım konularda yurttaşlarına karşı zaman zaman tarafsız olmayı başaramadı. Evlilik, faiz oranları ve buna benzer konularda, yasanın vatandaşlar arasında ayrımcı hükümlerine rastlanmaktadır (Ozansoy 1990: 193). Ekloga'nın içinde çeşitli eksiklikler, tutarsızlıklar ve tartışmalı hükümler (İkonoklast imparatorların dinsel reformları sadece tasvir kırıcılıkla sınırlandırılmamasına rağmen, bu imparatorlar din düşmanı ilan edildi) vardı. Fakat bu yasalar, özgürce yaptığı reformlar – Bunlar; orduya ve yönetime yeni bir çeki düzen verilmesi, öğretimin dinden ayrılması ve laikleşmesi, evlilik ve aile hukukunda düzeltmeler yapılması, yargıç gibi yüksek derecedeki memurların rüşvet almaması için onlara maaş bağlanması gibi. – sayesinde, yalnız Bizans devleti için değil, aynı zamanda Rönesans dönemi Batı medeniyeti için de örnek teşkil eden yeniliklerdi (Ostrogorsky 1969: 394 – 400).

III. İKON TEOLOJİSİ, TARTIŞMASI VE SİYASETİ

A. Ortodoks İkon Teolojisi: VIII. Yüzyıl'da İkonlar

İkonalar genelde ahşap üstüne yapılırdı. Tasvirlerin temaları doğal olarak Ortodoksların bayramlarını konu alan betimlemelerdi. Bunlar: Meryem'in doğumu (8 Eylül) ikonu; Meryem'in tapınağa sunuluşu (21 Kasım) ikonu; Meryem'in İsa ile müjdelenişi (25 Mart) ikonu; Meryem'in ebedi hayata göçü (15 Ağustos) ikonu; İsa'nın tapınağa sunuluşu (2 Şubat) ikonu; Teofani veya İsa'nın vaftizi (6 Ocak) ikonu; Transfigürasyon (6 Ağustos) ikonu; Kudüs'e giriş ikonu; Pantakost ikonu; Haçın bulunuşu (14 Eylül) ikonudur. Bunların haricinde teslis, melekler ve azizler hakkında çeşitli suretler bulunmaktadır.

Kilise ve ikonoklast imparatorlar arasında vuku bulan şiddetli tartışmalara geçmeden önce ikonaların Ortodoks Kilisesi ve halkı için ne anlam taşıdığını belirtmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Yaklaşık bir asır sürecek olan bu içtimai husus, her ne kadar sarayın ikonalara yapılan ibadetlerin paganlaşma tehlikesi teşkil ettiğini vurgulamasına rağmen, konunun kilise ve ikonoklast imparatorlar arasındaki siyasal, ekonomik ve hatta sosyal bir çekişme sahası oldu. Ayrıca, ikonoklast hükümdarların

dönemlerinde yaşanmış çatışmaların çoğu da kanla son bulmuştur (Çelik 1999: 82). Halkın özellikle de kadınların sergilemiş oldukları tutucu tavır, ikonaların Ortodoks halkı için sıradan bir resim sanatından çok daha fazlasını temsil ettiğini göstermekteydi. Hatta kadınların çok etkili olduğu bu gösteriler gelişerek başkentin her tarafını sardı (Atiye 1968: 250).

İkonaların, insanlar için hayatın bir parçası değil, hayatın kendisi olduğunu gösteren emareler vardı. Zira Ortodoks halkı ikonaları hem ruhani hem de dünyevi yaşamlarının merkezine oturtmuşlardı. VIII. yüzyılın sosyal hayatı hakkında Bizans tarihçisi olan Charles Diehl şunları yazmaktadır:

“VIII. yüzyılda bu bağlılık, hiçbir zaman olmadığı kadar yaygındı. Her yere, yalnız kiliselere ve manastırlara değil, fakat evlere, dükkânlara, mobilyaların, elbiselerin, süslerin üzerine İsa'nın, Meryem'in ve azizlerin resimleri konulmakta idi. Bu dini tasvirlerle karşı gösterilen saygı ve kulluk belirtileri pek çoktu. Onların önünde secde ediliyor, kandiller ve mumlar yakılıyordu. Bu tasvirler üzerine ant içiliyor, şereflerine ilahiler okunuyor, kurbanlar adanıyordu. Onlardan şifalar, aklın alamayacağı mucizeler isteniyor ve bekleniyordu, koruyuşlarına o derece mutlak surette güveniliyordu ki bazen çocuklara vaftiz babası yapılmakta idiler. Bu şaşkınlığı haklı göstermek için, din bilginleri maddi tasvirinden aziz varlığın manen bulunduğu ve tasvire kaşı gösterilen saygının, temsil aslına yöneldiği yolunda açıklamalar yapmakta idiler. Halk bunun asla farkında olmuyorlardı. Bizans edebiyatı, içlerinde tasvirlerin tabiatüstü ve tanrısal varlıklar gibi konuştuğu, hareket ettiği ve yer değiştirdiği dindar efsanelerle doludur. Herkes kanaat getirmişti ki, her şeye gücü yeten tasvirler mistik özellikle vücudun sağlığını olduğu gibi ruhun sağlığını da temin ederler, onlar tarafından fırtınalar yatıştırılır, şeytan kaçırılır, hastalıklar uzaklaştırılır. Onlar layık oldukları gibi takdis etmek, bu dünyada bütün iyilikleri ve öbüründe sonsuz şan ve şerefi elde etmenin güvenilir bir vasıtasıdır” (Bailly 1974: 165).

Ortodoks kültüründe, bu suretlerin nasıl ortaya çıktığı ve geliştiği halen kesin olarak bilinmemektedir. İkonalar, fiziksel olarak her ne kadar VI. yüzyıl civarlarında gözükmeye başlamış olmalarına rağmen, içlerinde barındırdığı felsefi olgunluğa ikonoklast döneminden sonra ulaşıldı (Demirci 2005: 58). Bu ilerlemenin gerçekleşmesi, ikona savunucularının ikona kırıcı harekete karşı kendi ibadet biçimlerini ve ikonaların taşıdığı felsefi düşünceleri ilk defa zorunlu olarak açıklama ihtiyacından doğmuştur. Dördüncü asrın kaynaklarından birisi olan **Doktrina Addaei Apostoli**'yi sekizinci yüzyılın ruhanileri, ikonaların önemini anlatmak için kullanmışlardı (Ramazanoğlu 1950: 13). Ayrıca, çağının en önemli teologu olan Aziz Yohannes Damaskinos'un (Yahya ed-Dımeşki 676–754) verdiği eserler, hem kendi dönemi için, hem de kendinden sonraki dönemler için kaynak niteliği taşımaktadır. Yohannes Damaskinos' un nutkunda yer verdiği *Achiropiitos* vakası şöyledir:

“Hazreti İsa'nın yüzünü görmeye müştak olan ve fakat hastalığı dolayısı ile yanına kadar gidemeyen Urfâ prensi Abgaros, Hazreti İsa'ya Ananias isminde birini gönderir. Bu adam, bir taraftan Hazreti İsa ile konuşurken, bir taraftan da resmini yapmağa çalışır. Ve bununla Abgaros'a bir **Chiropiitos** yani insan elinden çıkma bir resim götürmek ister. Bunu gören İsa, yüzünü yıkar kuruladığı mendile cemali akseder; mendili kendini görmeyen müştak olan hasta Abgaros'a teslim etmesi için Ananias'a verir.” (Ramazanoğlu 1950: 13). Bilge imparatorlardan Konstantinos Porphyrogenetos'un yazdırdığı tarihte aynı olay şu şekilde yansıtılmaktadır: Hazreti İsa çarınğa gerilmek üzere Golgota'ya giderken, yolda terler. Şakirtleri tarafından terinin silinmesi için

kendisine bir bez verilir. Terini sildiği bu beze cemali akseder. İsa bu bezi Toma'ya geri verir. Toma'da bilahare bunu, Urfa'da bulunan yetmiş havari'den Thadeos'a gönderir. Bu resmi Thadeos'tan Abgaros alır ve bir tahta üzerine yapıştırdıktan sonra, etrafını süsler ve herkesin ibadet etmesine müsaade eyler. Bu hadise farklı biçimlerde defalarca tekrarlanmıştır. Vakanın anlatımında yer alan öğelerin tasvir zenginliği ve vermek istediği tahayyülden ötürü, ikonlara yapılan ibadetlerin sebeplerinin açıklanmasında paha biçilmez bir metin teşkil ediyordu” (Ramazanoğlu 1950: 14).

B. 726 Yılı ve Sonrasında İkon Tartışmaları

Bir asır sürecek olan ikona tartışmaları, 726 yılında III. Leon'un sarayın *Khalke Kapısı*'ndaki Hz. İsa heykelinin kaldırılmasıyla başladı. İmparator bir adım daha atarak, tasvirlerle ibadeti paganlıkla eş tutan ilk fermanını açıkladı (Levtchenko 2007: 143). Leon'un ikonoklast politikası, kilise ve devletin (imparatorun) görevleri ve erk alanları üzerine birçok karşıt söylevin ortaya çıkmasına neden oldu. Kilise ve rahiplerin yetkileri ile imparatorların erklik sınırları konusunda, Yohannes Damaskinos'un üç söylevden oluşan bir inceleme yapıtı vardır. İkonoklastlara karşı söylevlerinin ikinci kısmında Yohannes tasvir kırıcı imparatorları keskin bir dille uyarmaktadır:

“Kiliseye yasalar yapmak hükümdarlara düşmez. Sana (kutsal) sözü (Kelam'ı) hükümdarlar getirmedi, havariler ve nebiler, papazlar ve din bilginleri öğretti. Hükümdarların ilgileyecekleri konu, siyasi iyiliktir: kilise düzeni, ancak papazlarla din bilginlerinin karışacakları bir sorundur ve bu, kardeşler, bir haydutluk eylemidir” (Barker 1995: 100). Yohannes, her ne kadar din adamlarının ruhani, hükümdarında dünyevi işlerle sorumlu olması gerektiğini vurgulasa da, bu konu oldukça birbirine girmiştir. Bizans siyasi düşüncesinde imparator Tanrı'nın ona verdiği erk ile devleti yönetir ve aynı zamanda kilisenin de başrahibidir. Ayrıca piskoposluk, ileri gelen toprak sahiplerine eşit olarak, belediye görevlilerinin seçilmesine katılır, belediye hesaplarını denetler, özel kurullar aracılığıyla genel hamamların, depoların, su terazilerinin, ağırlık ve diğer ölçülerinin denetimine bakardı (Seidler 1997: 27).

Kilise, Yohannes'in *Görüntüler Üzerine* (730) adlı eserini ikona tartışmalarını teolojik bağlamda açıklamak üzere kullandı. Kitabında farklı ibadetlerin olduğuna değinen Damaskinos, görülemeyenin, benzeri olmayanın, ölümsüz olanın tasvir edilemeyeceğini vurgular ve sadece bir ruhtan ibaret olan Tanrı'yı tasavvur ettiğinizde, onu insan bedeninde betimleneceğini söyler ve ikonaların, kendilerine tapılan değil, tapılana götüren araçlar olduğunu belirtir (Gregory 2008: 185 – 191). Bizans'ın merkezine uzak olması onun sert üslubunu iyice yüreklendirmiş olabilir. Yohannes, ikona düşmanlarına karşı sürdürdüğü tavır yüzünden, 754'de İstanbul'da toplanan konsilin kararı ile aforoz edildi (Dvornik 1990: 24).

III. Leon'un tasvir karşıtı siyasetinin nedenlerine dair birtakım muhtelif düşünceler mevcuttur. İmparatorun Yahudilik ve İslam'dan etkilendiği ya da bu çekişmenin Doğu ve Batı arasındaki mücadeleden kaynaklandığı gibi savlar ortaya atılmıştır. Bu konu üzerinde Yunan tarihçisi Paparrigopulo önemli tetkikleriyle ikonoklast hareketin karmaşıklığına dikkat çekmiştir. Paparrigopulo, bu devre “ikonoklast” vasfını vermek doğru değildir; çünkü bu isim bu devrin bütünlüğü ile ifade etmemektedir. Dini inkılâp tasvirleri mahkûm etti ve mukaddes eşyayı ortadan kaldırdı. Manastır adedini azalttı. Bütün bunlara rağmen Hıristiyanlık dini dogmatik kaidelerini aynen muhafaza etti. Aynı zamanda içtimai ve siyasi inkılâp vuku buldu. (Vasiliev 1943: 318).

Tasvir kırıkcılık konusundaki ortak çıkarlar, sarayı ve tüm yönetim kadrosunu, yüksek din adamlarını ve askeri aristokrasiyi, imparatora yakınlaştırdı. İmparatorun diğer bir dayanağı ise Anadolu'daki eyaletlerin desteği oldu. İkonoklast hareketin Kutsal Konsil tarafından onaylanması gerekirdi. Zira genel ve bölgesel konsiller Hıristiyanlık dininin istişare ve herhangi bir dini inancın kabulü yahut reddini gerçekleştiren yegâne organlardı (Ebu Zehra 1978: 225). III. Leon bu amaçla 730 yılında bir konsil topladı. Konsiller, siyasetin meşrulaştırıcısı idi. Bu yüzden III. Leon'da ikonoklast hareketini onaylamayan Germanuis yerine kararlarını onaylayacak Anastas'ı patrik olarak atadı (Çelik 1999: 96). İmzalanan bu fermanla ikonakırıkcılık, imparatorun kişisel politikası olmasının yanı sıra kilisenin resmi görüşü de oldu.

IV. SONUÇ

Siyasal otoritenin zayıf anlarından birinde imparator olan III. Leon, kendi saltanatının da kendisinden öncekilere benzememesi için oldukça akılcı, tedbirli ve sistemli düzenlemeler yaptı. III. Leon dönemin olaylarını ve imparatorun çalışmalarını bir evin yapısı ile kıyaslayacak olursak, şöyle bir değerlendirme söz konusu olabilir: İmparatorun askeri başarıları ve thema'ları bölmesi evin temeli olmalıdır. Çünkü 717 – 718 Arap kuşatmasında muvaffak olan imparator halk desteğini aldı ve thema'ları böldü ve güçlerini azalttı ki aksi takdirde başına neler gelebileceğini en iyi o biliyordu. Zira kendisi de böyle bir karmaşa esnasında tahta çıkmıştı. İmparatorun yerini sağlama aldıktan sonraki çalışmaları evin gövdesine benzemektedir. Yavaş ve dikkatli ilerleyen Leon, yaptığı çalışmalarda sorunları detaylı bir şekilde tetkik etmiş ve asker aristokrasisini, yüksek din adamlarını ve yönetim kadrosunu yanına çekmiş idi. Sırf kendi dönemi için değil aynı zamanda asırlar sonra Avrupa Rönesans'ına da etki edecek mukaddes bir yapıt olan Ekloga'yı (Medeni Hukuk Yasası) yayımlattırdı. Var olan toplumsal yapıyı düzenleme adına yapılan bu yasalarda, o dönem için uygulanması zor gözükken bazı maddeleri de içermektedir. Evin çatısını ise, Leon'un başlatıp ardıllarının devam ettireceği ikonakırıkcılık tartışmaları oluşturmaktadır.

İkonoklast döneminin hemen ardından bu dönemle alakalı kaynakların büyük bir kısmı ikona destekçileri tarafından yok edildi. Ayrıca tasvir kırıkcı devri aktaran önemli kaynakların, rahiplerin ve piskoposların kaleminden yazılmış olduğu da hesaba katılmalıdır (Ostrogorsky 1969: 137 – 141). Dönemin en büyük tartışma konusu olan ikonoklast hareketin nedenleri üzerine tarihçiler muhtelif iddialarda bulunmuşlardır. Bazı araştırmacıların konuya yaklaşımları şöyledir: Schwarzlose, tasvir kırıkcılığın arkasındaki sebeplerin hem siyasi hem dini olduğunu fakat siyasi sebeplerin daha ağır bastığını vurgulamaktadır. A. Lombard ise, hareketin putperestliğe dönüşen ibadetleri değiştirmek ve Hıristiyanlığın saflaştırılması çabası göttüğünü savunmaktadır (Vasiliev 1943: 318 – 319). Fransız bir Bizans tarihçisi olan L. Brehier dönemi açıklarken iki ayrı meseleyi kapsadığını düşünür. Bunlar; tasvirlerle ibadet meselesi ve dini sanatın icra edilmesi için herhangi bir cevazın olup olmadığı konuları idi. Uspenski, ikonoklazmın tamamıyla ekonomik sebeplerden kaynaklandığını ve devletin, manastırların devamlı genişleyen topraklarına karşı geliştirdiği bir politika olduğunu vurgulamaktadır (Vasiliev 1943: 318 – 319).

III. Leon'un izlediği ikonoklast politikayı, tek bir hususa değinerek açıklamak zordur ama bir başlıkta olayın sebebini göstermek icap ederse imparatorun kendi aldığı kararların doğruluğuna inanması ve bu doğrultuda ilerlemesi idi. III. Leon ikonoklast olduğu için reformist değil, reformist olduğu için ikonoklast oldu.

KAYNAKÇA

- ANONİM. (2003), *İsa'nın Yaşamı ve İlk Kilise Tarihi*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul.
- ATIYE, Aziz. (1968), *A History of Eastern Christianity*, Methuen, London.
- BAILLY, Auguste. (1974), *Bizans Tarihi*, (Çev.) Haluk Şaman, Tercüman Gazetesi, İstanbul.
- BARKER, Ernest. (1995), *Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşünüşü*, (Çev.) Mete Tunçay, İmge Kitapevi, Ankara.
- ÇELİK, Mehmet. (1999), *Bizans İmparatorluğu'nda Din – Devlet İlişkileri*, 3. Baskı, Akademi Kitapevi, İzmir.
- DEMİRCİ, Kürşat. (2005), *Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, Ayışığı Kitapları, İstanbul.
- DVORNIK, Francis. (1990), *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, (Fransızca Çev.) Soeur Jean – Marie O.P. (Türkçe Çev.) Prof. Dr. Mehmet Aydın, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- EBU ZEHRA, Muhammed. (1978), *Hristiyanlık Üzerine Konferanslar*, (Çev.) Akif Nuri, Fikir Yayınları, İstanbul.
- GREGORY, Timothy E. (2008), *Bizans Tarihi*, (Çev.) Esra Ermert, YKY Yayınları, İstanbul.
- HUSSEY, J.M. (1967), *The Byzantine World*, Hutchinson University Library, London.
- LEVTCHENKO, M. V. (2007), *Bizans Tarihi*, (Çev.) Maide Selen, Doruk Yayımcılık, İstanbul.
- OSTROGORSKY, Georg. (1969), *History of the Byzantine State*, Rutgers University, New Jersey.
- OZANSOY, Esin. (1990), *Bizans'da Isaurion'ların Ekloga'sına Göre Medeni Hukuk*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- SEIDLER, Grzegorz Leopold. (1997), *Bizans Siyasal Düşüncesi*, (Çev.) Mete Tunçay, Göçebe Yayınları, İstanbul.
- VASILIEV, A. A. (1943), *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çev.) Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, Ankara.